

Rapport 2009:4

Arkeologisk förundersökning

Spår av murar i kv Lekbrodern?

RAÄ 21

kv Lekbrodern 1 och Jungfruvägen

Vadstena stad och kommun

Östergötlands län

Ann-Charlott Feldt

ÖSTERGÖTLANDS LÄNSMUSEUM

AVDELNINGEN FÖR ARKEOLOGI

Spår av murar i kv Lekbrodern?

Innehåll

Sammanfattning	2
Inledning	4
Områdesbeskrivning	4
Syfte	6
Metod och dokumentation	6
Resultat och tolkning	7
Referenser	9
Tekniska uppgifter	10
Fyndlista	10

Ö S T E R G Ö T L A N D S L Ä N S M U S E U M
A V D E L N I N G E N F Ö R A R K E O L O G I

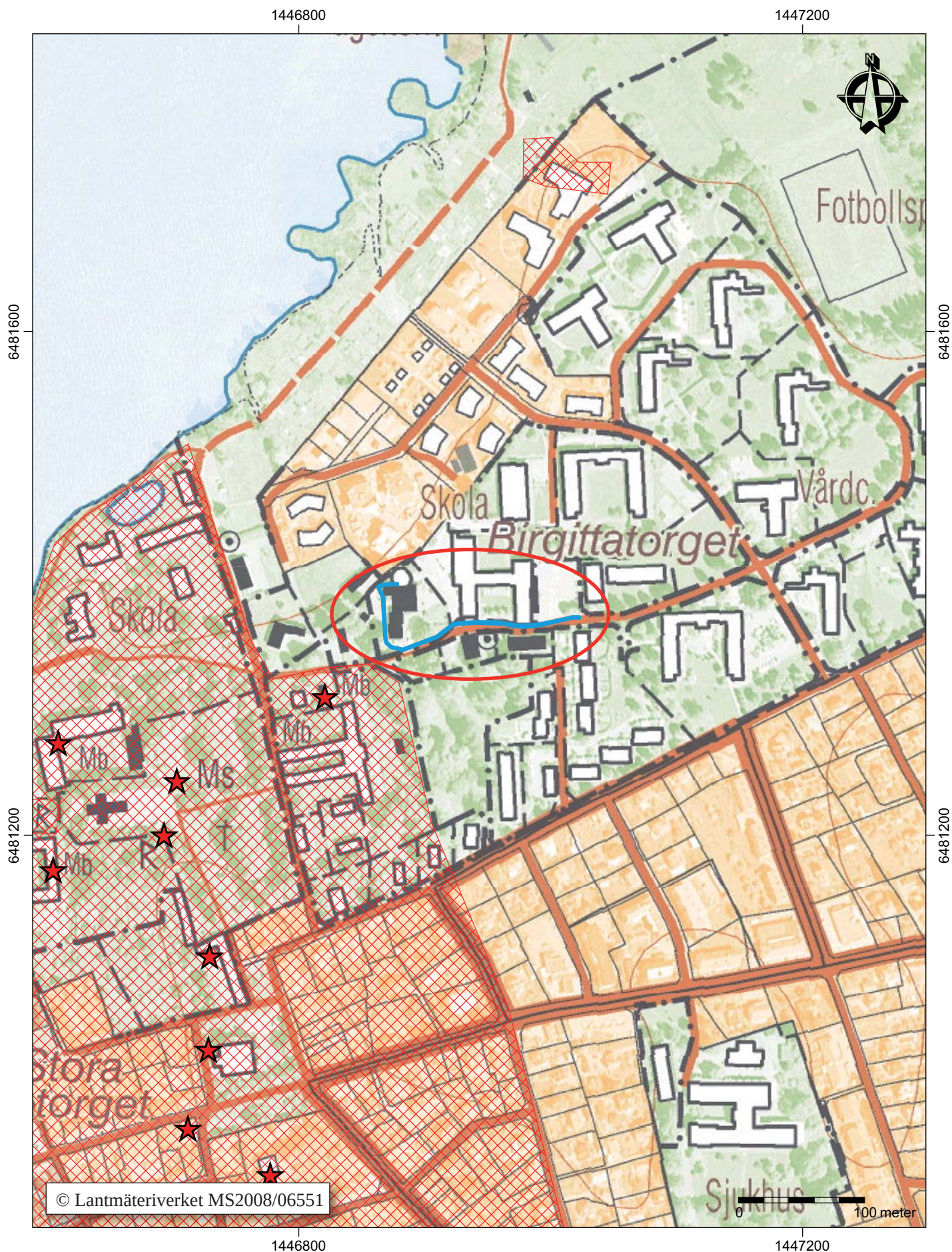
Box 232 • 581 02 Linköping • Tel 013 - 23 03 00 • Fax 013 - 12 90 70
info@ostergotlandslansmuseum.se • www.ostergotlandslansmuseum.se

Sammanfattning

Med anledning av schaktning för ny optokabel i kv Lekbrodern 1 och Jungfruvägen nordöst om RAÄ 21, Vadstenas medeltida stadsområde, utfördes under december 2008 en arkeologisk förundersökning. Vid denna påträffades endast sentida bärlager och fyllnadsmassor i schaktsträckningen längs Jungfruvägen. I tomtmark i kv Lekbrodern 1 framkom fyra stråk med byggnadsavfall i form av tegelbitar och murbruksklumpar i schaktet. Dessa stråk kan vara rester av nerbrutna byggnadsgrunder. Murbruket pekar i ett par fall på att det rör sig om medeltida lämningar.

Ann-Charlott Feldt
1:e antikvarie

Figur 2. Utdrag ur digitala Fastighetskartan med den aktuella ledningssträckan markerad med en blå kontur. Vadstenas medeltida stadsområde RAÅ 21 är skrafferat med ett rutnät och enskilda fornlämningar såsom t ex RAÅ 9, Mårten Skinnares hus, är markerade med röda stjärnor. Skala 1:4 000.

Inledning

Östergötlands länsmuseum utförde den 9 december 2008 en arkeologisk förundersökning i form av en schaktningsövervakning i samband med schaktning för en ny optokabel längs Jungfruvägen och inom kv Lekbrodern 1 i Vadstena. Förundersökningen utfördes efter muntligt beslut från Länsstyrelsen Östergötland. Uppdragsgivare var Eltel Networks AB/Telia Sonera och TeliaSonera AB Networks svarade för de arkeologiska kostnaderna. Ansvarig för förundersökningen samt rapportarbetet var undertecknad.

Markingreppen omfattade ett ledningsschakt om ca 220 löpmeter och med ett djup av ca 0,6 m. Kabelförläggningen skedde strax nordöst om RAÄ 21, Vadstenas medeltida stadsområde och ca 60 m nordost om RAÄ 9, Mårten Skinnares hus, som var beläget i utkanten av den medeltida staden. Tidigare arkeologiska undersökningar i anslutning till området har visat att äldre kulturlager och lämningar kan finnas inom området.

Områdesbeskrivning

Vadstena som stad har sitt ursprung i en kungsgård med en tillhörande by och sockenkyrka. Kungsgården kan beläggas i skriftligt källmaterial från omkring mitten av 1200-talet. Arkeologiskt kan en kyrka med begravningsplats dateras till omkring år 1100, möjligen något tidigare. Inga spår av den äldsta byn och till den hörande strukturer har hitintills påträffats arkeologiskt. Under senare delen av 1300-talet doneras kungsgården med dess ägor till instiftandet av Birgittas kloster. I anslutning till klostret börjar staden växa fram och erhåller stadsprivilegier omkring år 1400 (Andersson 1970, Hasselmo 1982).

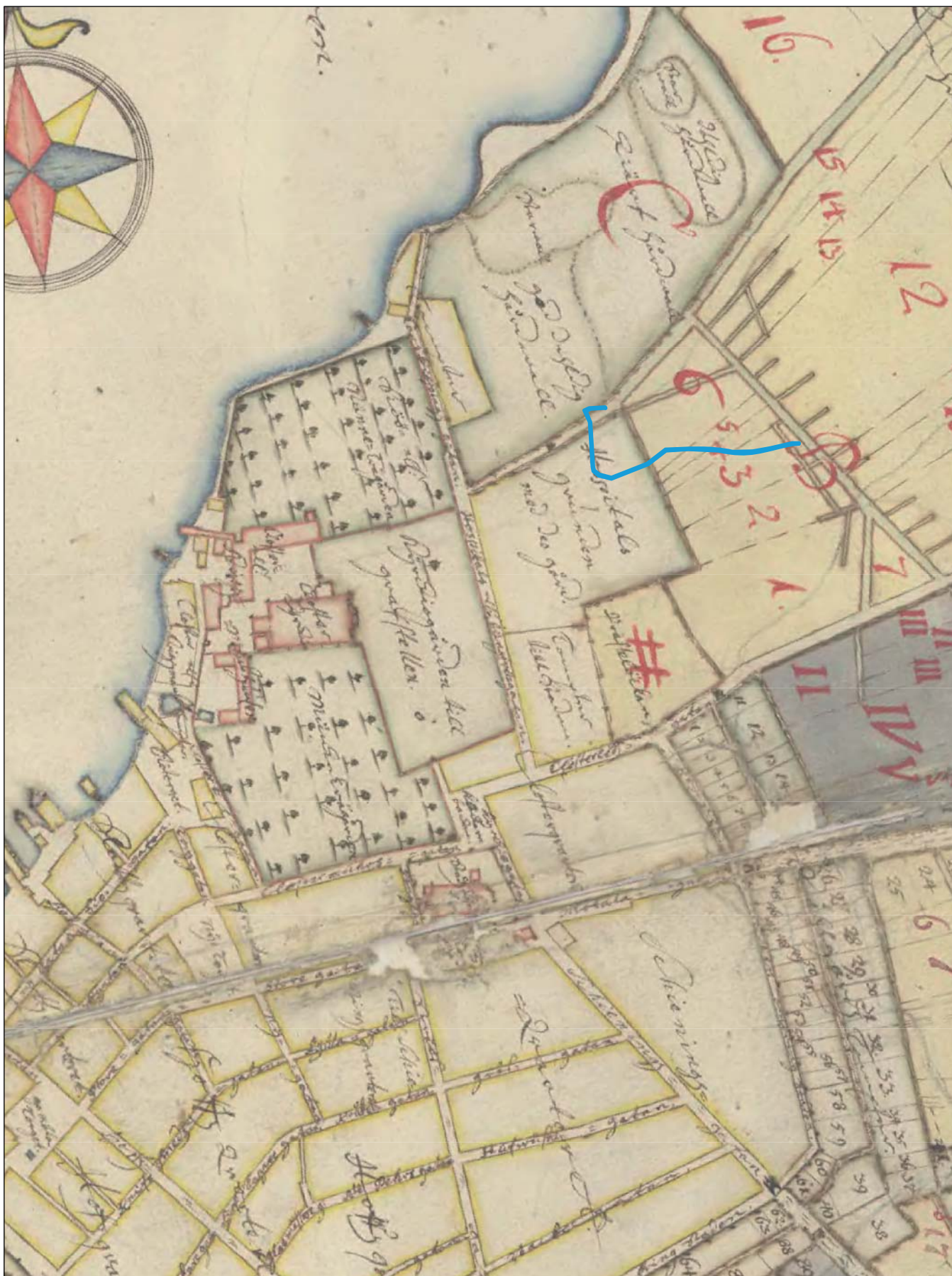
Det aktuella området har tidigare utgjort odlings- och ängsmark inom Vadstena stadsjorlar. I det historiska kartmaterialet benämns området omväxlande Klostergårdet, Hospitalsjorden och Hospitalsladugårdens jord. Hospitalsladugården var namnet på Östra Starby vid tiden för de historiska kartornas upprättande. Från skriftligt källmaterial är det känt att Vadstena kloster ägde 8 attungar jord i Östra Starby, jord som troligtvis ingick redan i grunddonationen av Vadstena kungsgård till klosterstiftelsen på 1340-talet. Vid hospitalets instiftande 1519 erhöll detta tre tomter av klostret, vilka sannolikt motsvarar nuvarande kv Maria 3 och delar av kv Lekbrodern 1 (LMS akt D121-1:3 och 1:5, Stibéus 2000, Söderström 2000).

Inom området har det under klostertiden funnits ett antal gårdar/anläggningar. Exakt var dessa legat är idag okänt. Mest omtalat är Susenborg, vilken senast tolkats som klostrets skeppsgård. Denna bör ha legat inom den senare kända och lokaliserade Susenborgshagen som tangerar det här aktuella ledningsschaktet. Även de omtalade Fiskaregården, Sysslomannagården och tjänstehjonens gård bör rimligtvis ha legat någonstans i detta område (Eriksson 1952, Silverstolpe 1895 och 1897).

Ätminstone under senmedeltiden har en stadsdel, benämnd Laglösaköping, varit belägen öster om klostret. Dess exakta lokalisering och utbredning är okänd. Rimligtvis ska den sökas öster om Susenborgshagen och Hospitalet. I äldre forskning har Laglösaköping, i möjlig egenskap av s k köpinge-ort, framställts som en eventuell föregångare till Vadstena (Kjellberg 1917:203).

Som ovan nämnts är ledningsschaktet placerat endast 60 m nordöst om en ännu stående senmedeltida byggnad; Mårten Skinnares hus (RAÄ 9 i Vadstena). Byggnaden ingick i det sjukhus och härbärge för sjuka, fattiga, vanföra och pilgrimer, som Mårten Skinnare lät uppföra på tomter han år 1519 erhållit av klostret. Från 1521 finns ett intyg från biskop Hans Brask att Mårten Skinnare och Lars Petersson stiftat ett kapell i S:t Pers kyrkomur och ett sjukhus. Mårten Skinnares sjukhus och stadens helgeandshus, vilket var beläget vid Storgatan, slogs samman år 1532 och kom därefter att bedriva sin verksamhet vid Lastköpingsgatan under benämningen hospital (Hasselmo 1982:14).

I närområdet har en medeltida tegelugn och bebyggelse dokumenterats arkeologiskt. Lämningarna påträffades 1961 i samband med anläggning av park i anslutning till en av Birgittasjukhusets byggnader. En redogörelse för den arkeologiska undersökningen är publicerad av Iwar Andersson (1967) och läget för fyndplatsen i en senare publikation (1970:180). Ett antal arkeologiska observationer finns också från schaktövervakningar som gjorts i området i samband med ledningsgrävningar. Flera av dessa har påvisat förekomst av kulturlager och möjliga byggnadslämningar (se t ex Feldt 1994; Tagesson 1988 och där anförda referenser). Emellertid har inte detta lett till någon revidering av avgränsningen för RAÄ 21, som tycks vara definierad enbart utifrån historiskt kartmaterial.

Figur 3. Vadstenas norra delar enligt karta upprättad av Johan Ekebom år 1705 (LMS D121-1:3). Kartan har rektifierats och det nu aktuella schaktet är inlagt. Skala 1:4 000.

Figur 4. Utsikt mot schaktningsarbetena från Mårten Skinnarens hus. Foto Ann-Charlott Feldt, ÖLM.

Syfte

Syftet med den arkeologiska förundersökningen, vilken utfördes i form av en schaktövervakning, var primärt att styra de markingrepp som arbetet innebar så att eventuell fornlämning berördes i så liten omfattning som möjligt. Fast fornlämning som framkom och inte kunde undvikas skulle dokumenteras avseende karaktär och omfattning samt om möjligt dateras.

En övergripande målsättning var inhämtande av arkeologiska data för den antikvariska hanteringen och långsiktiga kunskapsuppbyggnaden avseende Vadstena och dess omland. Det bedömdes dessutom vara av stort intresse att fastställa huruvida det fanns spår av bebyggelse eller andra lämningar som kunde kopplas till staden, kloster- och/eller hospitalsverksamheten samt den ovan nämnda Laglösaköping.

Resultatet från förundersökningen ska kunna ligga till grund för länsstyrelsens fortsatta bedömningar i ärendet samt utgöra ett underlag för uppdragsgivarens planeringsarbete.

Metod och dokumentation

Den arkeologiska förundersökningen utfördes som en schaktningsövervakning i samband med schaktningarna. Schakten grävdes med maskin ner till ett djup av 0,6 m. Av de totalt 220 löpmeter schakt som öppnades övervakades endast dess västliga hälft. Den resterande, östra delen, av sträckan bedömdes utifrån sin placering endast beröra bärlager och sentida utfyllnader.

Dokumentationen omfattar en schaktöversikt med beskrivning över gjorda iakttagelser samt digitala foton. En skärva yngre rödgods samt murbruksprover togs tillvara i samband med förundersökningen. Ingen provtagning för ^{14}C -analys bedömdes nödvändigt för att datera en fyndkontext/anläggning. De murbruksprover som tillvaratogs kan dock ge indikationer på tidstillhörighet.

Murbruksproverna har jämförts med murbruk i läns museets referenssamling genom okulär bedömning av färskas brottytor. Ingen mikroskopering eller tunnslipsanalys har utförts. Proverna har jämförts

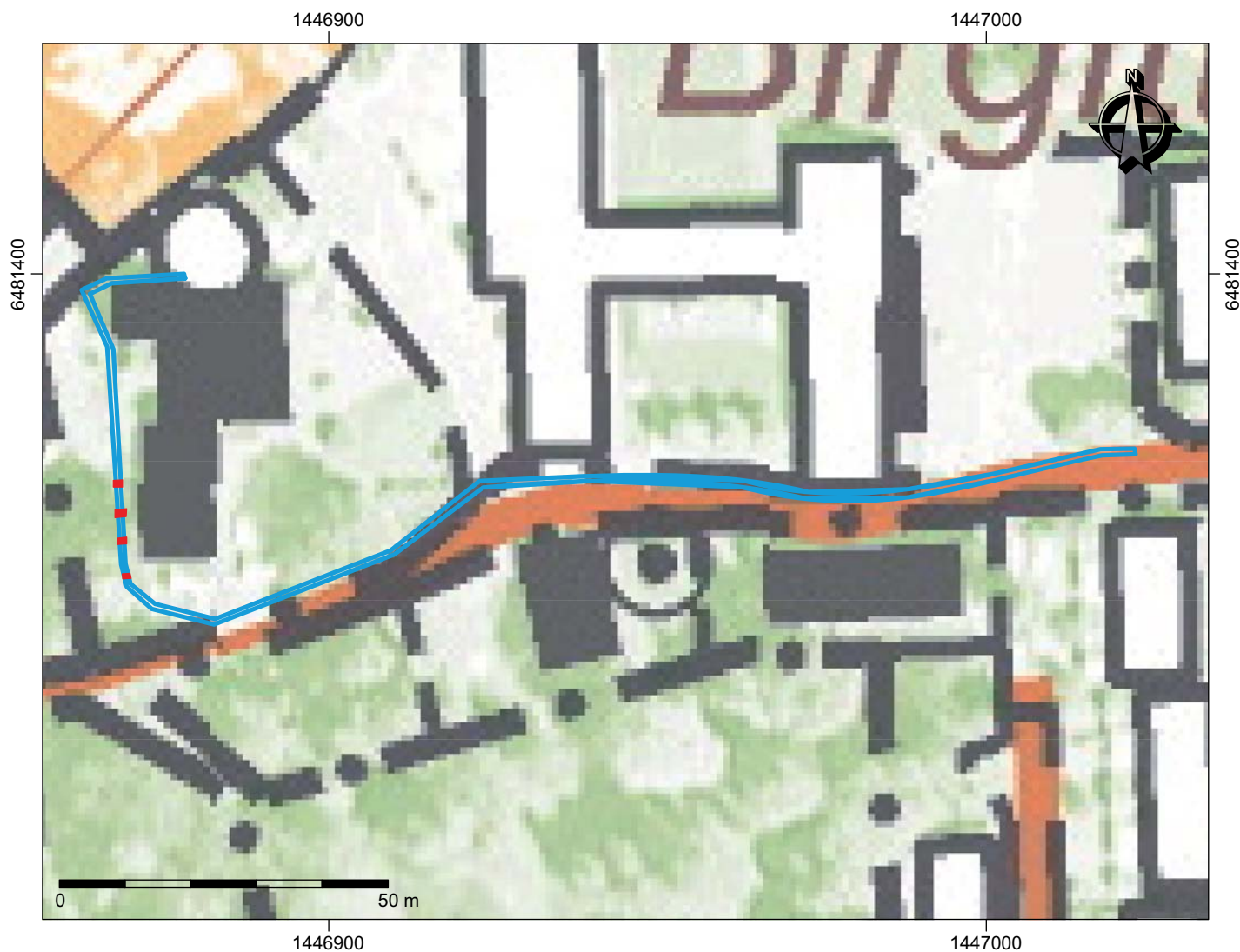
med referenssamlingen avseende relationen kalk/ballast, kalkens färgton, ballastens innehåll och kornstorlek samt omfattning och storlek på ingående kalkklumpar, luftbubblor och organiskt material. Dessutom har en bedömning gjorts rörande brukets konsistens (om det är hårt, smuligt eller mjöligt) och homogenitet (om fördelningen av de ingående beståndsdelarna är jämn eller ojämn).

Allt dokumentationsmaterial förvaras och hålls tillgängligt för fortsatt arbete, forskning och andra intressenter i ÖLM:s arkiv. Föremål och murbruksprover har registrerats i Östergötlands läns museums föremålsdatabas SOFIE och förvaras på Östergötlands läns museum under accessionsnummer ÖLMC4428 i avvaktan på slutgiltig fyndfördelning. En serie av förekommande murbruk har dessutom tillförts museets referenssamling för murbruk.

Resultat och tolkning

Vid förundersökningen påträffades endast sentida bärlager och fyllnadsmassor i schaktsträckningen längs Jungfruvägen. I tomtmark i kv Lekbrodern 1 framkom fyra stråk med äldre byggnadsavfall i form av tegelbitar och murbruksklumpar i schaktet. Dessa stråk kan vara spår av helt nerbrutna byggnadsgrunder. Samtliga påträffades i den södra delen av det schakt som löpte i nord-sydlig riktning. Den norra delen av detta schakt var kraftigt stört av moderna byggnadslämningar i form av en större yta med armerad betong som påträffades på 0,5 m djup under ett lager med byggskrot.

Stråken med äldre byggnadsavfall tycktes samtliga löpa i öst-västlig riktning och de numrerades från söder. Det rör sig inte i något fall om regelrätta murar eller kraftiga raseringsmassor. Stråken skiljer dock

Figur 5. Schaktöversikt med de påträffade stråken av byggnadsrester markerade i rött. Skala 1:1 000.

mer eller mindre tydligt ut sig från den omgivande matjorden och får ses som en indikation på att det kan ha funnits någon form av raserad bebyggelse i området.

Det sydligaste (stråk 1) påträffades under ett 0,4 m tjockt täcke av matjord. Det var ca 0,5 m brett och ca 0,1 m tjockt. Under stråk 1 framkom undergrunden av lera/silt. Stråket innehöll förutom krossat tegel även bitar av ett ljus beige, smuligt och finkornigt kalkbruk (typ A). Brukets ballast utgjordes i huvudsak av korn på upp till 1 mm storlek. Enstaka större korn på upp till 2 mm förekom sparsamt. I bruket fanns även ett fåtal jämnt fördelade små (1-2 mm) ljusbeige kalkklumpar samt enstaka klumpar med en storlek på 8-10 mm. Närmast påminner det om murbruk typ B som påträffades i golvlagen i Vadstena klosterkyrka och som sannolikt kan dateras till perioden 1850-1920 (Feldt 2008a). Det har även likheter med bruk typ 7 från Vadstena slott. Detta murbruk har använts på slottet under 1840-50-talen (Modén 2004). En datering av stråket med byggnadsavfall till 1800-talets andra hälft förefaller inte orimlig.

Stråk 2 framkom 4 m norr om stråk 1 på ca 0,4 m djup. Detta var tydligare och kraftigare med en bredd på nära 1 m och en tjocklek på upp till 0,2 m. Även detta innehöll bitar av tegel och murbruk. Det murbruk som ingick i detta stråk utgjordes så vitt det var möjligt att se endast av murbruk av typ B. Detta har en riklig ballast med i huvudsak 1-3 mm stora rundade korn. Inget krossat stenmaterial finns bland ballasten. Det finns endast ytterst få synliga kalkklumpar i det tillvaratagna provet. Bruket har tydliga likheter med de senmedeltida murbruken (typ 1 och 2) från kv Handelsmannen 1 i Vadstena (Feldt 2008b). Murbruket pekar på en senmedeltida datering av stråket.

Det tredje stråket påträffades 3 m norr om stråk 2 på 0,5 m djup. Det var 1,5 m brett och 0,1 m tjockt. Stråket vilade på ett matjordslager av okänd tjocklek. Innehållet bestod av tegelbitar, stenar och murbruksklumpar. I stråket framkom även en skärva keramik av BII:4-typ, d v s yngre rödgoods, med klarglasyr. Två olika typer av murbruk påträffades i stråket, typ A och C. Murbruk (typ C) påminner om typ B men har en mer varierad ballast med upp till 8 mm stora

Figur 6. Det tredje stråket med tegel och murbruk. Foto Ann-Charlott Feldt, ÖLM.

korn. Dessutom har kalkpastan en mörkare färgton. Den mörkare färgtonen skulle eventuellt kunna bero på upphettning genom brand men det finns inget i övrigt i schaktet som pekar på att så skulle vara fallet. Murbruket har även vissa likheter med bruk från grundmuren till Gamla teatern i Vadstena (Feldt 2006) och bruk typ 1B från Vadstena slott (Modén 2004). Det förstnämnda har dock inslag av kalksten i ballasten och det senare, som dateras till 1540-talet, är hårdare. Det finns dock inget som motsäger en datering av murbruk typ C till senmedeltid eller 1500-tal medan typ A som ovan nämnts sannolikt hör hemma under 1800-talets senare del.

Det fjärde och sista stråket påträffades 3 m norr om stråk 3. Detta var mer diffust än stråk 2 och 3. Det bestod av matjord blandad med tegelkross och murbruk som framkom på 0,5 m djup. Stråket var ca 0,7 m brett och 0,1 m tjockt. Det murbruk som ingick i detta stråk utgjordes så vitt det var möjligt att se vid schaktningsövervakningen endast av murbruk av typ C.

En övergripande målsättning var den långsiktiga kunskapsuppbyggnaden avseende Vadstena och dess omland. De ovan beskrivna stråkens placering kan antyda förekomsten av en tidigare okänd senmedeltida/1500-tals bebyggelse i området. Hur denna varit utformad eller vilken funktion den haft går inte att avgöra utifrån den begränsade undersökningen.

Referenser

- Anderson I. 1967. Ett medeltida tegelbruk i Vadstena. I: *Nordisk medeltid; konsthistoriska studier tillägnade Armin Tuulse*. Uppsala.
- Anderson I. 1970. *Vadstena gård och kloster. 1. Text*. KVHAA. Stockholm.
- Eriksson G J V. (red). 1952. *Vadstena stads äldsta tänkeböcker ("Domboken") 1577-1610*. Uppsala.
- Feldt A-C. 1994. *Lastköpingsgatan/Kv Birgitta 6, Fornlämning nr 21, Vadstena stad, Vadstena kommun, Östergötland*. Arkeologisk förundersökning 1994. Rapport Östergötlands länsmuseum.
- Feldt A-C. 2006. *Fuktskadad grund på Gamla teatern*. RAÄ 18 och 21. Vadstena stad, Vadstena kommun, Östergötland. Arkeologisk förundersökning. Rapport 2006:87, Östergötlands länsmuseum.
- Feldt A-C. 2008a. *Under golvet i Vadstena klosterkyrka*. Vadstena stad, Vadstena kommun, Östergötland. Arkeologisk förundersökning. Rapport 2008:116, Östergötlands länsmuseum.
- Feldt A-C. 2008b. *Tegelmur, kramlad sandsten och spiktegel*. Kv Handelsmannen 1, Vadstena stad, Vadstena kommun, Östergötland. Byggnadsarkeologisk undersökning och antikvarisk kontroll. Rapport 2008:129, Östergötlands länsmuseum.
- Hasselmo M. 1982. *Vadstena, Medeltidsstaden 36*, Riksantikvarieämbetet, Stockholm.
- Kjellberg C-M. 1917. *Vadstena i forntid och nutid*. Linköping.
- Modén E. 2004. *Vadstena slott 1997-1999*. Vadstena stad, Vadstena kommun, Östergötland. Byggnadsarkeologiska undersökningar. Rapport 2004:42, Östergötlands länsmuseum.
- Silfverstolpe C. 1895. Vadstena klosters uppbörds- och utgiftsbok 1539-1570. I: *Antiqvarisk tidskrift* 16.
- Silfverstolpe C. 1897. Vadstena klosters jordebok 1500 jemte tillägg ur klostrets äldre jordeböcker 1539-1570. I: *Historiska handlingar* 16. Stockholm.
- Stibéus M. 2000. Vadstena före staden. I: Söderström, G. (red). *600 år i Vadstena. Vadstenas historia från äldsta tider till år 2000*. Västervik.
- Söderström G. 2000. Mårten Skinnarens hus och hospital. I: Söderström, G. (red). *600 år i Vadstena. Vadstenas historia från äldsta tider till år 2000*. Västervik.
- Tagesson G. 1988. *Antikvarisk kontroll och dokumentation. Kv. Birgitta. Vadstena. Östergötland*. Rapport ÖLM 1988.
- Kartor
LMS D121-1:3, Vadstena stad, Mätning över staden och stadens ägor. Upprättad av Johan Ekebon 1705.
- LMS D121-1:5, Vadstena stad, Avmätning, Hospital ladugården. Upprättad av Johan Ekebon 1705.

Tekniska uppgifter

Område	kv Lekbrodern 1 och Jungfruvägen
Stad	Vadstena
Kommun	Vadstena
Län och landskap	Östergötland
Fornlämningsnr	invid RAÄ 9 och 21
Ekonomiskt kartans blad	084 69 (8E 6j Vadstena)
Koordinater	X6481346-6481402, Y1446860-1447023
Koordinatsystem	RT 90 2,5 gon V
Typ av undersökning	Arkeologisk förundersökning i form av schaktningsövervakning
Länsstyrelsens beslut	munligt 2008-12-08
Länsstyrelsens dnr	431-20550-08
Länsstyrelsens handläggare	Carin Claréus
Länsmuseets dnr	460/08
Länsmuseets projektnr	530878
Uppdragsgivare	Eltel Networks AB/Telia Sonera
Kostnadsansvarig	TeliaSonera AB Networks
Projektledare	Ann-Charlott Feldt
Personal	-
Fältarbetstid	2008-12-09
Totalt undersöktes	ca 110 löpmeter
Fynd	ÖLMC4428
Foto filmnr	Enbart digitala bilder
Analys	Murbruksgenomgång
Grafik	Ann-Charlott Feldt
Renritning	-
Grafisk form	Lasse Norr
Dokumentationsmaterialet förvaras på Östergötlands länsmuseum.	
Ur allmänt kartmaterial	© Lantmäteriverket MS2008/06551
ISSN 1403-9273	Rapport 2009:4 © Östergötlands länsmuseum

Fyndlista

Fynd	Antal	Föremål	Material	Teknik	Anlnr	Anmärkning
C4428:01	1	Murbruk	Kalkbruk	Blandat	mur 1	Referensprov finns i musets referenssamling för murbruk: Typ A
C4428:02	1	Murbruk	Kalkbruk	Blandat	mur 2	Referensprov finns i musets referenssamling för murbruk: Typ B
C4428:03	1	Murbruk	Kalkbruk	Blandat	mur 3	Referensprov finns i musets referenssamling för murbruk: Typ A
C4428:04	1	Murbruk	Kalkbruk	Blandat	mur 3	Referensprov finns i musets referenssamling för murbruk: Typ C
C4428:05	1	Murbruk	Kalkbruk	Blandat	mur 3	Referensprov finns i musets referenssamling för murbruk: Typ C
C4428:06	1	Kärl	BII:4	Drejat	mur 3	
C4428:07	1	Murbruk	Kalkbruk	Blandat	mur 4	Referensprov finns i musets referenssamling för murbruk: Typ C

Vid schaktning för ny optokabel i kv Lekbrodern 1 och Jungfruvägen nordöst om RAÄ 21, Vadstenas medeltida stadsområde, utfördes en arkeologisk förundersökning. Vid denna påträffades endast sentida bärlager och fyllnadsmassor i schaktsträckningen längs Jungfruvägen. I tomtmark i kv Lekbrodern 1 framkom fyra stråk med byggnadsavfall i form av tegelbitar och murbruksklumpar i schaktet. Dessa stråk kan vara rester av nerbrutna byggnadsgrunder. Murbruket pekar i ett par fall på att det rör sig om medeltida lämningar.